

๒๔. ปัญญาในอภิญญา ๖

Knowledge from the Sixfold Higher Knowledge

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ข้อประพฤติปฏิบัติอันยิ่งในการปฏิบัติธรรมที่หมายถึง “สมาธิภาวนา” นั้น คือ “การมีสติสัมปชัญญะ” เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทในความนึกคิดให้เป็น “สัมมาทิฐิ” ฉะนั้น ความไม่ประมาท “อัปมาทะ” จึงเป็นเรื่องการสำรวจระวังตนระวังใจ ไม่ให้กิเลสตัณหาเข้าครอบงำกลุ่มมัจฉิตได้ คำว่า “สติสัมปชัญญะ” หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกคนให้เป็นคนรู้จักขังคิด เจริญด้วย “โยนิโสมนสิการ” [พิจารณาสภาวธรรมรอบตัวด้วยหลักปฏิจจนูปบาท] โดยรู้สึกรู้ตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถวาย ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรู้จักดัดแปลงประยุกต์และต่อยอดองค์ความรู้ใน “ปัญญา ๓” หมายถึง “ความรู้รอบรู้-รู้ทั่ว-เข้าใจ-รู้ซึ่ง” ได้แก่ (๑) “จินตามยปัญญา” ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง (๒) “สุตมยปัญญา” ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาสืบแต่ปรโตโมสะ (๓) “ภาวนามยปัญญา” ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้วหมั่นมนสิการในประคาสภาวธรรม ฉะนั้น การปฏิบัติธรรม คือ (๑) “การเจริญสมถภาวนา” เพื่อให้จิตสงบเกิดคุณธรรมเป็นสมาธิที่ทำให้สติบริสุทธิ์ พร้อมด้วยสัมปชัญญะ อันหมายถึง “ญาณทัสสนะ” คือ การหยั่งรู้ด้วยญาณในวิปัสสนา กับ (๒) “การเจริญวิปัสสนาภาวนา” เพื่อทำให้เกิดปัญญาในวิปัสสนากัมมัฏฐาน อันหมายถึง “วิชชา” คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ซึ่งรวมถึง “ปัญญาในอภิญญา ๖” คือ ความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ “อิทธิวิชญาณ-โสตธาตุวิชญาณ-ปรจิตตญาณ-ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-จุตูปปาตญาณ-อาสวักขยญาณ” ในการบรรลุถึงคุณชาติแห่งอริยมรรคธรรมดังกล่าวนี มีความยากง่ายแตกต่างกันไปในบุคคล ทั้งบรรลุแล้วได้สมบูรณ์และบกพร่องไปไม่ครบถ้วน แต่ข้อพึงสำรวจระวังเป็นอย่างยิ่ง คือ “อย่าไปยึดมั่นในธรรมวิเศษดังกล่าวนั้น จนนึกคิดเป็นสภาวะที่พึงอาศัยแทนพระรัตนตรัย” นั่นคือ “เกิดความประมาทไม่สำรวจระวังอินทรีย์” โดยนึกว่าตนได้บรรลุเป็นพระศาสดาไปแล้ว เพราะไม่สำรวจใน “ปาริสุทธิศีล ๔” หมายถึง ศีลคือ ความบริสุทธิ์ ศีลเครื่องให้บริสุทธิ์ ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ (๑) “ปาฏิโมกขสังวรศีล” ศีลคือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย (๒) “อินทรีย์สังวรศีล” ศีลคือความสำรวมอินทรีย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ (๓) “อาชีวะปาริสุทธิศีล” ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอนธนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ เป็นต้น (๔) “ปัจฉัยสันนิสิตศีล” ศีลที่เกี่ยวกับปัจฉัย ๔ ได้แก่ ปัจฉัยปัจฉเวกขณ คือ พิจารณาใช้สอยปัจฉัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา ฉะนั้น ถึงว่าตนมี “อภิญญา ๖” ก็ตาม แต่ก็เป็น “อกุศลอภิญญาที่เสื่อมดีพร้อมด้วยทุกศีล” ไม่ใช่ทาง.

บทความที่ ๒๔ ประจำปี ๒๕๕๘ – ปัญญาในอภิญญา ๖

ในการบำเพ็ญเพียรภาวนาที่แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ (๑) “สมถภาวนา” คือ ฌานสมาธิ หรือ การเจริญสมถกัมมัฏฐานทำจิตให้แน่วแน่เป็นสมาธิ หรือเรียกว่า “จิตตภาวนา” คือ การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุข ผ่องใส พร้อมด้วยความเพียร สติ และสมาธิ (๒) “วิปัสสนาภาวนา” คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง หรือเรียกว่า “ปัญญาภาวนา” คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา ให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกรอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์ แต่อย่างไรก็ตาม “ปัญญาในอภิญญา ๖” นั้น เป็น “ปัญญาในอัปนาสมาธิ” ที่หมายถึง “จตุตถฌาน” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ คือ (๑) “อุเบกขา” คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา หรือ “ัตตรมัชฌัตตตา” คือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ และ (๒) “เอกัคคตา” คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว หรือ “สมาธิ” คือ ความตั้งมั่นแห่งจิต ภาวะที่จิตสงบนิ่งจับอยู่ที่อารมณ์อันเดียว ฉะนั้น “ปัญญาในอภิญญา ๖” ย่อมถือเป็น “ฤทธิ์-ฤทธิ์เดช-อิทธิฤทธิ์” ที่เกิดจากความสำเร็จในการบรรลุถึง “อริยมรรค” หมายถึง ธรรมชั้นบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ เช่น ฌาน อภิญญา มรรค ผล หรือ “อุตตริมนุสสธรรม” หมายถึง ธรรมวิเศษ คุณวิเศษ คุณพิเศษ ธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาบัติ มรรค ผล ซึ่งมีความแตกต่างจาก “ไตรจ্ঞานวิชา” อันขัดกับสติใหญ่ “มหาสติ” คือ ให้ละเว้นจากมิจจาชีพด้วยไตรจ্ঞานวิชา ได้แก่ (๑) จำพวกทำนายทายทัก ทำพิธีเกี่ยวกับ โขคลาง เสกเป่า เป็นหมอดู หมอู หมอผี (๒) จำพวกทายลักษณะคน ลักษณะของลักษณะสัตว์ (๓) จำพวกดูฤกษ์ดูชัย (๔) จำพวกทำนายจันทรคราส สุริยคราส อุกกาบาต และนักษัตรที่เป็นไปและที่ผิดปกติต่างๆ (๕) จำพวกทำนายชะตาบ้านเมือง เรื่องฝนฟ้า ภัยโรค ภัยแล้ง ภัยทุพภิกขำ เป็นต้น (๖) จำพวกให้ฤกษ์ แก่เคราะห์ เป็นหมอเวทมนตร์ ทรงเจ้า บวงสรวง คู่ขวัญ (๗) จำพวกทำพิธีบนบาน แก่บน ทำพิธี ตั้งศาล ปลูกเรือน บำบวงเจ้าที่ บูชาไฟ เป็นหมอยา หมอผ่าตัด องค์ความรู้ในวิชาอาคมดังกล่าวนี้ ถือเป็นความรู้ในฝ่ายลัทธินอกพระพุทธศาสนาของเหล่าบรรดา เดียรถีย์ ปาโร พาชก ชฎิล ดาบส ฤณี ที่เรียกว่า “คิตถิยะ” หมายถึง นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้ ไม่ได้หมายถึง คนไม่ดี เพียงแต่มีวัตถุประสงค์ในการใช้วิชาอาคมหรือเวทมนต์ที่ไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ ตามแนวทาง “อริยมรรค” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” บางคนนำฤทธิ์มาใช้ในการทางมิจจาชีพเพื่อเลี้ยงตนเอง คือ ประกอบด้วย “อกุศลวิตก ๓” หมายถึง คิดในทางที่ไม่ดีเป็นอกุศลจิต ความนึกคิดที่ไม่ดี ซึ่งมีรากเหง้ามาจากอกุศลธรรม “โลภะ-โทสะ-โมหะ” ได้แก่ (๑) “กามวิตก” ความตรึกในทางกาม ความนึกคิดในทางแสหาหรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก (๒) “พยาบาทวิตก” ความตรึกในทางพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคืองเพ่งมองในแง่ร้าย (๓) “วิหิงสาวิตก” ความตรึกในทางเบียดเบียน ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เพราะฉะนั้น การหลงไหลในอิทธิฤทธิ์จากอริยมรรคทั้งหลาย จึงเป็นเรื่องที่ไม่ได้นำพาไปสู่การดับทุกข์แห่งชีวิตที่แท้จริง ไม่ควรเลื่อมใสศรัทธาในข้อนี้

ในอีกนัยหนึ่ง ผู้ที่บำเพ็ญเพียรสมถภาวนาที่ถูกต้องสมควรแก่ธรรมได้อย่างบริสุทธิ์ ย่อมเป็นบุคคลที่สามารถบรรลุคุณวิเศษแห่ง “จตุตถฌาน” ได้ อันเป็นสมุฏฐานที่ทำให้เกิด “ฤทธิ์เดช-อิทธิฤทธิ์” ต่างๆ ได้ ที่เรียกว่า “อภิมสมณธรรม” [พระเถระ] อย่างเช่น อภิญญา ๖ เป็นต้น ดังนี้

“อภิญญา ๖” หมายถึง “ความรู้ยิ่งยวด-ความรู้ยิ่ง-ความรู้ชัด” หรือ “อภิญญาโย-มหาภิญญุตต” สำหรับ ๕ ข้อแรกเป็น “โลกิยะ-โลกียอภิญญา” ส่วนข้อสุดท้ายเป็น “โลกุตตระ-โลกุตตรอภิญญา” ส่วนคุณบทแห่งบุคคลผู้มีอภิญญา ๖ บุคคลผู้มีอภิญญา ๖ บุคคลผู้ประกอบด้วยอภิญญา ๖ เรียกว่า “ฉัพภิญญบุคคล” เพราะฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้มี “ปัญญาคม-ติกขปัญญา” [ปัญญาในรูปาวจรจตุตถฌาน] คือ ย่อมเป็นอันบุคคลนี้บรรลุแล้วใน อริยมรรค ๔ สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิกา ๔ และ อภิญญา ๖ โดย ทำให้แจ้งแล้ว นั่นคือ ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาในอาสนะเดียว [บรรลุนิพพานแล้วในนิพพานเดียว] ได้แก่

- (๑) “อิทธิวิชา-อิทธิวิธี-อิทธิวิชญาณ” ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
- (๒) “ทิพโพสธ-โสตธาตวิสุทธิญาณ” ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
- (๓) “เจโตปริยญาณ-ปรจิตตญาณ” ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้
- (๔) “บุพเพนิวาสานุสสติ-บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
- (๕) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ-จุตูปปาตญาณ” ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์
- (๖) “อาสวักขยญาณ” ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้เป็นพระสาวก ที่ประกอบด้วยสามารถปริชาบำเพ็ญเพียรจนบรรลุผลแห่งการปฏิบัติในฝ่ายปัญญา ดังในคำว่า “ยงกภิญจ สาวเคน ปตตพพ สพพ เตน ปตตพพ” ได้แก่ “วิชา ๓-ปฏิสัมภิกา ๔-อภิญญา ๖-โลกุตระธรรม ๕” ฉะนั้น คุณชาติ [ความดีงาม] นี้ ย่อมเป็นอัน “พระเถระ” นั้นบรรลุแล้วทุกอย่าง นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:-

[ภิกษุผู้ปฏิบัติใน ๓ ปีฏกได้ผลดีต่างกัน]

อนึ่ง ภิกษุผู้ปฏิบัติในพระวินัย อาศัย “ศีลสมบัตติ” ย่อมได้บรรลุ “วิชา ๓” ก็เพราะตรัสจำแนกประเภท “วิชา ๓” เหล่านั้นนั่นแลไว้ในพระวินัยนั้น ผู้ปฏิบัติในพระสูตร อาศัย “สมาธิสมบัตติ” ย่อมได้บรรลุ “อภิญญา ๖” ก็เพราะตรัสจำแนกประเภท “อภิญญา ๖” เหล่านั้นไว้ในพระสูตรนั้น ผู้ปฏิบัติในพระอภิธรรม อาศัย “ปัญญาสมบัตติ” ย่อมได้บรรลุ “ปฏิสัมภิกา ๔” ก็เพราะตรัสจำแนกประเภท “ปฏิสัมภิกา ๔” นั้น ไว้ในพระอภิธรรมนั่นเอง ผู้ปฏิบัติในปิฎกเหล่านี้ย่อมบรรลุ “สมบัตติ”

[ความถึงพร้อม-ความครบถ้วน-ความสมบูรณ์-สิ่งที่ได้ซึ่งด้วยดี] ต่างกัน คือ “วิชา ๓-อภิญญา ๖-และ-ปฏิสัมภิกา ๔” นี้ตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้

เพื่อให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา เชื่อมั่น อย่างมีเหตุผลและประกอบด้วยปัญญาในคุณวิเศษนี้ ด้วยการเข้าถึง “อธิจิตต์” ที่ประกอบด้วย “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” อย่างแท้จริง เพื่อให้กรรมฐานได้เจริญก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ไม่เป็นไปในทางเสื่อมวิบัติ แต่ให้นำเอา “วิชา-ความรู้-ปัญญา-ญาณ” อันเกิดจากสมถภาวนานี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “อธิปัญญา” คือ ปัญญาอันยิ่งที่สามารถเข้าถึง “โลกุตตรปัญญา” หมายถึง ปัญญาที่สัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค ความรู้ที่พ้นวิสัยของโลก ความรู้ที่ช่วยคนให้พ้นโลก นั่นคือ “อริยมรรค ๘-อริยผล ๔-โลกุตตรธรรม ๘” ไปด้วยแท้จริง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) “อิทธิวิธา-อิทธิวิธ-อิทธิวิธญาณ” หมายถึง *ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้* ดังนี้

[๒๖๑] คุณอนวัจจะ เธอนั้นเพียงจกหวังว่า เราพึงบรรลุ “อิทธิวิธะ” หลายประการ คือคนเดียว เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพง ภูเขาไปได้ ไม่ติดขัดคุดไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงเม้มในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบน น้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอก็จักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “อิทธิวิธะ” นั้นๆ

คำว่า “อิทธิวิธ ญาณ” [แปลว่า อิทธิวิธญาณ] บัณฑิตพึงทราบที่ ชื่อว่า ญาณในการแสดงฤทธิ์ อันเป็นไปโดยนัยว่า บุคคลแม้คนเดียวทำให้เป็นบุคคลมากได้ ดังนี้ เป็นต้น รูปาวจรทั้งหลาย อันสหระคด้วย “อุเบกขา” อันไม่มี “วิตก” และ “วิจารณ์” เป็น “ปัญญาในอัปปนา” [คำว่า “อัปปนา” หมายถึง “อัปปนาภาวนา” ภาวนาขั้นแน่นแน่ว คือ ผีกลสมาธิถึงขั้นเป็นอัปปนา เป็นขั้นบรรลุปฐมฌาน (ข้อ ๓ ในภาวนา ๓) หรือ “อัปปนาสมาธิ” สมาธิแน่นแน่ว จิตตั้งมั่นสนิท เป็นสมาธิในฌาน (ข้อ ๒ ในสมาธิ ๒ ข้อ ๓ ในสมาธิ ๓) ส่วน “ธรรมเป็นอัปปมาณะ” คือ “ไม่มีประมาณ” ได้แก่ มรรค ๘ ที่เป็นโลกุตระ สามัญญผล ๔ และนิพพาน] ซึ่งมีขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง อันสำเร็จซึ่งความเป็นบุคคลมากนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ด้วยคำว่า “อิทธิวิธ ญาณ” ดังนี้

(๒) “ทิพโสต-โสตธาตวิสุทธินญาณ” หมายถึง *ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์* ดังนี้

[๒๖๒] คุณอนวัจจะ เธอนั้นเพียงจกหวังว่า เราพึงฟังเสียงทั้งสอง คือ “เสียงทิพย์” และ “เสียงของมนุษย์” ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ด้วย “ทิพโสตธาต” อันบริสุทธิ์ล่วง “โสตธาตของมนุษย์” ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอก็จักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “ทิพโสตธาต” นั้นๆ

คำว่า “โศตธาตวิสุทธินิยาม” [แปลว่า โศตธาตวิสุทธินิยาม] ได้แก่ “ญาณในทิพโศตธาต” อันมีเสียงไกลและใกล้เป็นอารมณ์ อธิบายว่า “รูปาวจร” อันสหรัคคด้วย “อุเบกขา” ไม่มี “วิตก” และ “วิจารณ์” จัดเป็น “ปัญญา” ซึ่งมีขณะแห่งจิตดวงหนึ่งอันมีเสียงถ่วงวิสัยแห่ง “โศตธาตธรรมดา” เป็นอารมณ์แม่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยคำว่า “โศตธาตวิสุทธินิยาม” ดังนี้

(๓) “เจโตปริยญาณ-ปรจิตตญาณ” หมายถึง ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ ดังนี้

[๒๖๓] คู่ก่อนวิจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ พึงรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ พึงรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหตฺถุ พึงรู้ว่าจิตหตฺถุ หรือจิตฟุ้งซ่าน พึงรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคะ [กุศลธรรมและอัปายกถธรรมที่เป็นรูปาวจร อรูปาวจร] พึงรู้ว่าจิตเป็นมหัคคะ หรือจิตไม่เป็นมหัคคะ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคคะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “เจโตปริยญาณ” นั้นๆ

คำว่า “ปรจิตตญาณ” [แปลว่า ปรจิตตญาณ] ได้แก่ ญาณในการกำหนดจิตของสัตว์อื่น อธิบายว่า “ปัญญาในอัปปนา” [อัปปนาสมาธิ] อันเป็นขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง มีจิตมีราคะเป็นต้นของสัตว์อื่นเป็นอารมณ์ มีประการตามที่กล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ด้วยคำว่า “ปรจิตตญาณ” แม่นี้

(๔) “บุพเพนิวาสานุสสติ-บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” หมายถึง ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ดังนี้

[๒๖๔] คู่ก่อนวิจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอด “สังวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปเสื่อม ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี] เป็นอันมากบ้าง ตลอด “วิวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปกลับเจริญ ก็ยากที่จะนับว่าเท่านั้น ปีเท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี] เป็นอันมากบ้าง ตลอด “สังวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปเสื่อมและระยะเวลาเมื่อกัปกลับเจริญ] เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์

อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น
เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์
อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติ
ก่อน ได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่เธอจัก
บรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” นั้นๆ

คำว่า “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ได้แก่ ญาณอันสัมปยุตด้วยการตามระลึกถึงขั้นอันเคยอาศัย
ในกาลก่อน อธิบายว่า “ปัญญาในอัปนา” ซึ่งเป็นขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง สัมปยุตด้วย “สติ” เป็น
เครื่องตามระลึกถึงขั้นอันเคยอาศัยแล้วในกาลก่อน มีประการตามที่กล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสไว้ด้วยคำว่า “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” แม่นี่

(๕) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ-จตุปปาตญาณ” หมายถึง ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ ดังนี้

[๒๖๕] ดูก่อนว่าจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว
ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย “ทิพจักขุ” อันบริสุทธ์ ล่วงจักขุของ
มนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตาม “กรรม” ว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต
มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ชีตถิการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้า
แต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกาย
สุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ชีตถิการกระทำด้วยอำนาจ
สัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ดังนี้ เราพึงเห็นหมู่มสัตว์
กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดีตกยาก ด้วย “ทิพจักขุ”
อันบริสุทธ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้
เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “จตุปปาตญาณ” นั้นๆ

คำว่า “สตฺตทาน จตุปปาเต ญาณ” ได้แก่ ญาณในการจติและในการอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย อธิบาย
ว่า “ปัญญาในอัปนา” อันเป็นขณะแห่งจิตดวงหนึ่งซึ่งมี “วรรณธาตุ” [ผิว-สี เช่น แต่เมื่อพระ
โลกนารถทรงพิจารณาธรรมอันละเอียดสุขุม พระโลหิตก็ฟ่องใส วัตถุรูปก็ฟ่องใส พระ
ฉวีวรรณก็ฟ่องใส วรรณธาตุมีจิตเป็นสมภูฐาน ตั้งอยู่ไม่หวั่นไหว] ของสัตว์ทั้งหลายผู้ตายและ
เกิดเป็นอารมณ์มีประการตามที่กล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยคำว่า “สตฺตทาน จตุปปา
เต ญาณ” แม่นี่

(๖) “อัสวักขยญาณ” หมายถึง ญาณที่ทำให้อัสวะสิ้นไป ดังนี้

[๒๖๖] คู่ก่อนวิจละ เชนั้นเพียงจกหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่ง “เจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ” อันหาอัสวะมิได้ เพราะ “อัสวะ” ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจกบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “อัสวักขยญาณ” นั้นๆ

คำว่า “อัสวานํ ขย ญาณ” [แปลว่า อัสวักขยญาณ] ได้แก่ ญาณเป็นเครื่องกำหนดรู้สัจจะ ก็ ญาณนี้เท่านั้นเป็นโลกุตตระ ญาณที่เหลือ ๕ เป็นโลกีย์ ดังนี้แล

ข้อพึงพิจารณาเกี่ยวกับ “คุณวิเศษ” ที่เกิดขึ้นในการเจริญสมถภาวนานั้น เรียกว่า “วิชา” หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ “วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญา ๖-วิปัสสนาญาณ ๑-มโนมยิทธิ ๑” ในการบรรลุธรรมดังกล่าวนี้ เกิดจากจิตที่บริสุทธิ์ “จิตตวิสุทธิ” และเป็น “สมาธิ” นั่นคือ “หมคจค-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มีมลทิน-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” ที่ประกอบด้วยองค์มรรค ๓ แห่งอธิจิตตสิกขา ได้แก่ (๑) “สัมมวายามะ” คือ สัมมปปธาน ๔ (๒) “สัมมาสติ” คือ สติปฏิฐาน ๔ และ (๓) “สัมมาสมาธิ” คือ ฌาน ๔ ฉะนั้น ลำดับขั้นของความบริสุทธิ์หมคจคแห่งจิต ซึ่งหมายถึง “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” ที่เกิดขึ้นใน “รูปฌาน ๔” ในแต่ละขั้น ขึ้นสูงสุดที่จิตบริสุทธิ์ปราศจากนิर्वรณ คือ “จตุตถฌาน” มีองค์ฌาน ๒ คือ “อุเบกขา-เอกัคคตา” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“รูปฌาน ๔” หมายถึง ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่ ด้วยฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ในกรรมฐาน หรือ ฌานที่เป็นรูปาวจร โดยมี “สมาธิ-เอกัคคตา” เป็นประธานหลัก ได้แก่

- (๑) “ปฐมฌาน” ฌานที่ ๑ มีองค์ฌาน ๕ คือ วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๒) “ทุติยฌาน” ฌานที่ ๒ มีองค์ฌาน ๓ คือ ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๓) “ตติยฌาน” ฌานที่ ๓ มีองค์ฌาน ๒ คือ สุข-เอกัคคตา
- (๔) “จตุตถฌาน” ฌานที่ ๔ มีองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา-เอกัคคตา

เพราะฉะนั้น เมื่อจิตปราศจากนิर्वรณ [นิर्वรณ ๕ อวิชา อรติ อุกุศลธรรมทั้งปวง] และเป็นสมาธิ [วิเวก] ซึ่งทำให้กระบวนการคิดในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานได้บรรลุถึง “ญาณทัสสนะ” หมายถึง การเห็นด้วยญาณในวิปัสสนา การเห็นด้วยการหยั่งรู้ภายในตนแห่งวิปัสสนาภูมิ อันทำให้เกิด “วิชา” ต่างๆ ได้แก่ “วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญา ๖-วิปัสสนาญาณ ๑ [วิปัสสนาญาณ ๕]-มโนมยิทธิ ๑” ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“วิชา ๓” หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่

- (๑) “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ความรู้ที่ระลึกชาติได้
- (๒) “จตุปปตญาณ” ความรู้จุดและอุบัตินของสัตว์ทั้งหลาย
- (๓) “อาสวักขยญาณ” ความรู้ที่ทำให้สภาวะให้สิ้น

“วิชา ๘” หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่

- (๑) “วิปัสสนาญาณ” ญาณในวิปัสสนา ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน
- (๒) “มโนมยิทธิ” ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ ฤทธิ์ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ ดูชักได้จาก ภูเขาปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ
- (๓) “อิทธิวิธา-อิทธิวิธี” แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
- (๔) “ทิพพโสต” หูทิพย์
- (๕) “เจโตปริยญาณ” ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้
- (๖) “ปุพเพนิวาสานุสสติ” ระลึกชาติได้
- (๗) “ทิพพจักขุ” ตาทิพย์
- (๘) “อาสวักขยญาณ” ความรู้ที่ทำให้สิ้นสภาวะ

“วิปัสสนาญาณ ๘” หมายถึง ญาณในวิปัสสนา ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน หรือเรียกว่า “ภูฏฐานคามินีปฎิปทาญาณ” ได้แก่

- (๑) “อูทฺถัพพญาณ-อูทฺถัพพยานุปัสสนาญาณ” ญาณตามเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูป
- (๒) “กัณฺถญาณ-กัณฺถานุปัสสนาญาณ” ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา
- (๓) “ภยญาณ-ภยตุปฏฺฐานญาณ” ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว
- (๔) “อาทีนฺวญาณ-อาทีนฺวานุปัสสนาญาณ” ญาณค้ำนึ่งเห็นโทษ
- (๕) “นิพพิทาญาณ-นิพพิทานุปัสสนาญาณ” ญาณค้ำนึ่งเห็นด้วยความหน่าย
- (๖) “มูญฺยจตุกัมฺมตาญาณ” ญาณหยั่งรู้อันให้ใครจะพ้นไปเสีย
- (๗) “ปฏฺิสังขาญาณ-ปฏฺิสังขานุปัสสนาญาณ” ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง
- (๘) “สังขารุเปกขาญาณ” ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร
- (๙) “อนุโลมญาณ-สังจານุโลมิกญาณ” ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “**ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งไตรสิกขา**” ซึ่งหมายถึง “**วิสุทธิ ๗**” เป็นกระบวนการคิดที่
ขัดเกลาชำระระดับกิเลสทั้งหลายในแต่ละขั้นด้วยการเจริญ “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” ดังนี้

- (๑) “**อธิปัญญา-อธิปัญญาสิกขา**” ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ ซึ่งหมายถึง “**ปัญญากาวนา**”
การฝึกอบรมเจริญปัญญา ใ้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็น
อิสระไม่ถูกรอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์ นั่นคือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การ
ฝึกอบรมปัญญา ใ้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ
สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไข
ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา หรือ “**วิปัสสนากาวนา**” ฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง
ชัดตามเป็นจริง นั่นคือ “**เริ่มด้วยปัญญา**”
- (๒) “**ศีล-อธิศีลสิกขา**” ได้แก่ สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ ซึ่งประกอบด้วย “**กาย
กาวนา**” [การพัฒนากาย] หมายถึง **อินทริยสังวร** คือ ความรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลดีในการใช้ตา
หู จมูก ลิ้น และ กาย หรือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ใ้รู้จักติดต่อกับ
กับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทริยทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิ
ให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ใ้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับ
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ กับ “**ศีลกาวนา**” การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล
ใ้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือ ก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน นั่นคือ “**ดำเนินด้วยปัญญา**”
- (๓) “**อธิจิตต์-อธิจิตตสิกขา**” ได้แก่ สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ ซึ่งหมายถึง “**สมถ
กาวนา**” ฝึกอบรมจิตใจใ้อยู่กับความดีงามเกิดความสงบ หรือ “**จิตตกาวนา**” การฝึกอบรม
จิตใจใ้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใส พร้อมด้วย
ความเพียร สติ และสมาธิ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ใ้
เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ
ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น โดยนัยหมายถึง
ใ้จิตปราศจากนิวรณ์ คือ ภาวะจิตที่ “**หมดจด-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มี
มลทิน-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว**” ซึ่งบาทวิถีแห่งกำลัง
[อินทริย-พลัง] ในวิปัสสนาใ้บรรลุถึง “**ปัญญา-ญาณ**” ทั้งหลาย นั่นคือ “**นำไปสู่ปัญญา
อันยิ่ง**”

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาจิตใจจึงเป็นเรื่องสำคัญในการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เข้าถึงภาวะจิตที่งดงาม “**โสภณจิต**”
จนก้าวลุดถึง “**โลกุตตรภูมิ**” คือ ระดับจิตใจของพระอรหันต์ แต่ในระหว่างการพัฒนาตนด้วยการบำเพ็ญเพียร
ภาวนานั้น “**จิตประภัสสร-รูปาวจรกุศลจตุตถฌานจิต**” [อุเบกขา-เอกัคคตา] ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติที่ถูกต้อง

[“จรณะ ๑๕” ได้แก่ สีสัมปทา ๑ (ความถึงพร้อมด้วยศีล) – อปฺณกปฏิบัติทา ๓ (ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม) ได้แก่ อินทริยสังวร – โภชนมัตตัตถุญญา – ชาคริยานุโยค) – สัทธรรม ๗ (ธรรมของคนดี ได้แก่ ศรัทธา – หิริ – โอตตปปะ – พาหุสัจจะ – วิริยารัมภะ – สติ – ปัญญา) – ฌาน ๔] ตามเส้นทางแห่งอริยมรรค นั่นคือ “มัคคญาณ [มรรค ๔] – อริยมรรคมีองค์ ๘” นั้น มีสามารถปรีชาโดย “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” หรือ “อำนาจแห่งเจโตวิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วยกำลังแห่งฌานสมาธิ เข้าถึง “วิชา” ได้ [วิชา ๓ – วิชา ๘ – อภิญญา ๖ – วิปัสสนาญาณ ๑ [วิปัสสนาญาณ ๘] – มโนมยิทธิ ๑] โดยนัยในขั้นนี้ หมายถึง การเจริญวิปัสสนาภาวนาด้วย “โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖” ซึ่งเป็น “อำนาจแห่งปัญญาวิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วยกำลังแห่งปัญญาญาณ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะบรรลุปฏิเวธในอริยมรรคธรรม “อภิญญา ๖” ได้นั้น ใ้ว่าผู้ปฏิบัติทุกคนจะสามารถสำเร็จในฤทธิ์เหล่านี้ได้ครบทุกอย่าง สำหรับด้านแรกของ “อภิญญา ๖” ความรู้ยิ่งยวด คือ “วิชา ๓” ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ เมื่อพิจารณาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ “โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖” ความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ดังต่อไปนี้

วิชา ๓	โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖
(๑) “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ความรู้ที่ระลึกชาติได้ ทำให้เกิด “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ได้แก่ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทริย ๒๒ อริยสัจ ๔	(๑) “นามรูปปริจเฉทญาณ” ญาณกำหนดจำแนกรู้ นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม กำหนดรู้ “อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์” คือ สภาพแห่งทุกข์ ได้แก่ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทริย ๒๒ อริยสัจ ๔
(๒) “จุตูปปาตญาณ” [ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ] ความรู้จุดติและอุปติของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้เกิด “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท และ ปฏิจจสมุปป็นนธรรม [อัทธา ๓-สังเขป-สังคหะ ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒] รวมทั้ง กฏแห่งกรรม	(๒) “ปัจจยปริคคหญาณ” ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของ นามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย เกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนว กฏแห่งกรรม ปฏิจจสมุปบาท และ ปฏิจจสมุปป็นนธรรม กำหนดรู้ “อวิชา ๔ และ ๘ – ตัณหา ๓-อุปาทาน ๔” เป็นสาเหตุแห่งทุกข์
(๓) “อาสวักขยญาณ” ความรู้ที่ทำให้สิ้น	(๓) “สัมมสนญาณ” ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็น นามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะ ที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน และตามด้วย “วิปัสสนาญาณ ๘-โคตรภูญาณ ๑-มัคคญาณ ๑-ผลญาณ ๑-ปัจจเวกขณญาณ ๑”

สำหรับนัยของคำว่า “อัสวัคชยญาณ” (ข้อ ๓ ในญาณ ๓ หรือวิชา ๓ ข้อ ๖ ในอภิญา ๖ ข้อ ๘ ในวิชา ๘ ข้อ ๑๐ ในทศพลญาณ) หมายถึง *ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย* นั่นคือ “*ความตรัสรู้*” [สัมโพธิ] อันเป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ในยามสุดท้ายแห่งราตรีวันตรัสรู้ อย่างไม่รู้ตัว ให้พิจารณาถึงจุดเริ่มต้นที่ถูกต้องสำหรับการปฏิบัติของบุคคลที่มีศรัทธาออกบวชแล้วว่าจะดำเนินก้าวไปอย่างไร จะได้ไม่ประพฤติดิถีทางอริยมรรค โดยเริ่มด้วยเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล [นั่นคือ “*อุพพัชฌิมมหาศีล*” ได้แก่ จุฬศีล (ศีลย่อย) มัชฌิมศีล (ศีลกลาง) และมหาศีล (ศีลใหญ่) หมายถึงศีลที่เป็นหลักความประพฤติของพระภิกษุ] นั่นคือ “*ถาวรอินทรีย์*” [สัมมาวาชามะ = สัมมัปปธาน ๔] ประกอบด้วย “*สติสัมปชัญญะ*” [สัมมาสติ = สติปัญญา ๔] เป็นผู้สันโดษ [สัมมาสมาธิ = ฉาน ๔ หรือ รูปฉาน ๔] เมื่อพร้อมอย่างนี้แล้ว ก็เจริญสมาธิ จนเข้าถึง “*จตุตถฌาน*” แล้ว โน้มจิตที่เป็น “*สมาธิในวิปัสสนา*” [จิตตัววิปัสสนา] ดีแล้วนั้น ให้มุ่งไปเพื่อ “*ญาณทัสนะ-ญาณทัสสนะ*” [การเห็นการหยั่งรู้ การเห็นที่เป็นญาณหรือเห็นด้วยญาณ อย่างต่ำสุด หมายถึง วิปัสสนาญาณ นอกนั้นก็อาจหมายถึง ทิพจักขุญาณ มรรคญาณ ผลญาณ ปัจจเวกขณญาณ สัพพัญญุตญาณ ทั้งนี้สุดแต่ข้อความแวดล้อมในที่นั้นๆ] แล้วก้าวไปใน “*วิชา ๘*” ประการ อันเป็นความรู้แจ้ง ความรู้คมชัด ความรู้วิเศษ จนสามารถบรรลุถึง “*อัสวัคชยญาณ*” ในที่สุด ซึ่งโดยหลักการปฏิบัติในการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น “*อัสวัคชยญาณ*” หลังจากเจริญปัจจเวกขณญาณโดย “*ญาณทัสสนมีปริวัฏฏ์ ๓*” หรือเรียกว่า “*อาการ ๑๒*” ด้วยการเจริญ “*ญาณ ๓*” ใน “*กิจในอริยสัจ ๔*” ดังนี้

“*ญาณ ๓*” หมายถึง *ความรู้ วิชาหยั่งรู้* ได้แก่

- (๑) “*ัจจญาณ*” หยั่งรู้สัจจะ คือ ความหยั่งรู้หรืออริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
- (๒) “*กิจญาณ*” หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญบำเพ็ญเพียร
- (๓) “*กตญาณ*” หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้ว

“กิจในอริยสังข์ ๔” หมายถึง หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสังข์ ๔ แต่ละอย่าง ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสังข์ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่

- (๑) “ปริญญา” การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า “ทุกข์ อริยสัจจ์ ปริญญะ” ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา
- (๒) “ปหานะ” การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า “ทุกข์สมุทัย อริยสัจจ์ ปหานะ” สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา
- (๓) “สังกิริยา” การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า “ทุกข์นิโรธ อริยสัจจ์ สังกิราตัพพ” นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ
- (๔) “ภาวนา” การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า “ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจ์ ภาเวตัพพ” มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญหา

ข้อพึงสังเกต คือ ในการแสดงอริยสังข์ ก็ดี ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสังข์ ก็ดี จะต้องให้อริยสังข์แต่ละข้อ สัมพันธ์ตรงกันกับกิจแต่ละอย่าง จึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ ทั้งนี้วางเป็นหัวข้อได้ดังนี้

- (๑) “ทุกข์-ทุกข์อริยสังข์” เป็นขั้นแสดงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต [ปริญญา] ซึ่งหมายถึง “นามรูปปริจเจตญาณ” กำหนดรู้สภาพแห่งทุกข์ในอุปาทานชั้น ๕
- (๒) “สมุทัย-สมุทัยอริยสังข์” เป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป [ปหานะ] ซึ่งหมายถึง “ปัจจยปริคคหญาณ” กำหนดรู้สาเหตุแห่งทุกข์ที่ประกอบด้วย “อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน” อันก่อให้เกิด “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” ตามหลักกอนุโลมปฏิจสมุปบาท
- (๓) “นิโรธ-ทุกข์นิโรธอริยสังข์” เป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ [สังกิริยา] ซึ่งหมายถึง กระบวนการคิดตามปฏิโลมปฏิจสมุปบาท คือ ดับเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ “ผลญาณ” [ผล ๔ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘ = สัมมาญาณ] กับ “ปัจจเวกขณญาณ” และ “อัสวักขณญาณ” [นิพพาน = สัมมาวิมุตติ นั่นคือ อรหัตตผลวิมุตติ]
- (๔) “มรรค-ทุกข์นิโรธคามินีปฏิบัติอริยสังข์” เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญห [ภาวนา] ซึ่งหมายถึง “สัมมสนญาณ-วิปัสสนาญาณ ๘-โคตรภูญาณ-มัคคญาณ” [มรรค ๔ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘]

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การบรรลุปฏิเวธถึง “อภิญญา ๖” คือ ความรู้ยิ่งยวด คุณพิเศษแห่งสมณธรรม นั้น จะเกิดขึ้นในขณะที่จิตปราศจากนิเวธ เกิด “ญาณสัมปยุตต์” ครั้งใหญ่ในคราวเดียวกันหรือเกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงกันในปัญญาแห่งญาณในวิปัสสนาทั้งหลาย ได้แก่ “วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญญา ๖-วิปัสสนาญาณ ๕ [วุฏฐานคามินีปฏิบัติทาญาณ]” พร้อมด้วย “โศปตญาณ-ญาณ ๑๖” การประชุมรวมกันแห่งธรรมทั้งหลาย ระหว่าง “ปัญญาในอัปนา” กับ “ปัญญาวิปัสสนา” นั้น จึงเป็นภาวะจิตที่เป็นเรื่องใหญ่แห่งการปฏิบัติธรรม เพราะการเจริญฌานสมาบัติจนกระทั่งบรรลุถึง “จตุตถฌาน-รูปาวจรจตุตถฌานจิต” นั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ยากและรู้ผลยาก ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า คือ “ทุกขา ปฏิปทา ทนุทธาภิญญา” (ข้อ ๑ ในปฏิปทา ๔) ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องอาศัย (๑) ความหมั่นเพียรแห่งวิริยสังวร (๒) ความอดทนแห่งขันติสังวร (๓) ความเมตตากรุณาแห่งอัปมัญญาธรรม และ (๔) ความรู้คมชัดแห่งวิชา ที่ประกอบด้วย “สติสัมปชัญญะ” [อัปมาทะ-ความไม่ประมาท] อยู่ทุกขณะจิตด้วยการทำ “โยนิโสมนสิการ” [หลักปฏิจสมุปบาท และ ปฏิจสมุปบันนธรรม] จนกว่าจะเกิด “ปัญญาเห็นธรรม” กับ “ปัญญาตรัสรู้” ซึ่งกระบวนการคิดทั้งหมดนี้ ต้องพัฒนาจากพื้นฐานความคิดที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่ถึ้อมั่นในข้อประพฤติปฏิบัติอันประเสริฐ “อริยมรรคมีองค์ ๘” อันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติอันยิ่งของพระอริยเจ้าทั้งหลาย.

